

**ORHUN YAZITLARINDA “BARK”: FİLOLOJİK BİR İNCELEME VE
ADBİLİMLE İLİŞKİSİ****Uzm. Esra Yarız**Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri
(İzmir, Türkiye)**Email:** yarizesra@gmail.com**ORCID:** 0009-0005-1585-9103

Özet. Eski Türkçede bark temel olarak “mesken/konut; yapı; anıt-mezar (türbe)” anlamlarını taşır. Orhun metinlerinde, hem “taş bark” gibi sabit birleşiklerde anıt-mezarı, hem de “ev-bark” kalıbında hane ve mülk alanını karşılar. Bu çalışma, (yazıtlar ve Eski Türkçe sözvarlığı içindeki kullanım örneklerini, *bark*’ın eş-dizim ve fiil ortaklıklarını, anlam alanının ölü kültür, kolektif bellek ve siyasal meşruiyetle ilişkisini, *bark*’ın adbilimsel izdüşümlerini (özellikle coğrafi adlarda olası izleri) tartışmaktadır. Bulgular, *bark*’ın yalnızca fizikî bir yapı değil, anma/egemenlik/kolektif hafıza mekânı olarak işlev gördüğünü; toponimik sistemlerde ise kimi yer-adlarında (ör. Barköl/Barkol) bir morfem izi yahut ikincil yansımalar biçiminde varlığını sürdürebildiğini göstermektedir. “Taş bark” ibaresinin yazıtlardaki tekrarlı kullanımı doğrudan epigrafik kanıttır; ayrıca “ev-bark” kalıbı yağma/tenkil bağlamlarında “mülk ve mesken” toplamını belirtir.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları; Eski Türkçe; *bark*; anıt-mezar; toponimi; onomastik

**ORXUN YOZMA YODGORLIKLARIDA “BARK”: FİLOLOGİK TAHLİL VA
ADBİLİM BILAN ALOQASI**

Anotatsiya. Qadimgi turk tilida *bark* soʻzi asosan “maskan/turar joy; inshoot; yodgorlik-maqbara (türbe)” maʼnolarini anglatadi. Orxon matnlarida u ham “taş bark” kabi barqaror birikmalarda **yodgorlik maqbarani**, ham “ev-bark” shaklidagi birliklarda **xonadon va mulk sohasini** ifodalaydi. Ushbu tadqiqotda *bark* leksemasining (yodnomalar va qadimgi turk leksik tizimi doirasidagi qoʻllanish namunalari, *bark*ʼning soʻz birikuvchanligi va feʼl birlashuvlari, maʼno maydonining oʻliklar kulti, kollektiv xotira va siyosiy legitimlik bilan aloqasi, shuningdek *bark*ʼning onomastik inʼikosi (xususan, geografik toponimlardagi ehtimoliy izlari) tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari *bark* soʻzining faqat moddiy inshoot emas, balki **xotira/egemenlik/kollektiv xotira makoni** sifatida ham faoliyat koʻrsatganini; toponimik tizimlarda esa ayrim joy nomlarida (masalan, *Barköl/Barkol*) morfem izlari yoki ikkilamchi semantik aks sado sifatida saqlanib qolganini koʻrsatadi. “Taş bark” iborasining yodnomalardagi takroriy ishlatilishi bevosita **epigrafik dalildir**; “ev-bark” shakli esa **talonchilik yoki harbiy yurish** kontekstlarida “mulk va maskan” tushunchalarini bildiradi.

Kalit soʻzlar: Orxon yodnomalari; qadimgi turk tili; *bark*; yodgorlik-maqbara; toponimiya; onomastika

“BARK” IN THE ORKHON INSCRIPTIONS: A PHILOLOGICAL ANALYSIS AND ITS RELATION TO ONOMASTICS

Abstract. In Old Turkic, the word *bark* primarily denotes “dwelling/residence; structure; monument-tomb (mausoleum).” Within the Orkhon inscriptions, it refers both to **monumental tombs** in fixed collocations such as *taš bark* (“stone monument”) and to **domestic or property domains** in the phrase *ev-bark*. This study examines the lexical occurrences of *bark* in the inscriptions and in the Old Turkic lexicon, its collocational and verbal partnerships, its semantic field in relation to the **cult of the dead, collective memory, and political legitimacy**, and its **onomastic projections**, particularly its possible traces in **geographical toponyms**. Findings indicate that *bark* functioned not merely as a physical structure, but as **a space of commemoration, sovereignty, and collective remembrance**. In toponymic systems, it survives in certain place names (e.g., *Barköl/Barkol*) as a morphemic residue or secondary semantic reflection. The recurring use of the term *taš bark* in the inscriptions constitutes direct **epigraphic evidence**, while *ev-bark* in contexts of warfare or plunder denotes the totality of **property and household**.

Keywords: Orkhon Inscriptions; Old Turkic; *bark*; funerary monument; toponymy; onomastics

Giriş. VIII. yüzyıl Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtları, Eski Türkçe sözcük varlığının hem tarihî hem kültürel boyutlarını görünür kılar. Bu makale, yazıtların filolojik okumasından hareketle *bark* leksimini eş-dizimlenme, anlamsal alan, sözdizimsel rol ve kültürel işlev bakımından ele alır; verileri Eski Türkçe gramer ve sözlük kaynaklarıyla destekler ve adbilimsel bir çerçeveye taşır. Orhun külliyyatının genel arka planı için temel başvuru niteliğindeki dilbilgisi ve katalog çalışmalarına da atıf yapılmıştır.

Erken tanıklıklar *bark*’ın “mesken/konut” ve “ev eşyası/varlık” kutbunda iki ana semantik odağa sahip olduğunu gösterir. Eski Türkçe söz listelerinde “ev bark” sabit bir ikileme olarak “mesken ve taşınır ev eşyası/mal-mülk” toplamını ifade eder; kimi sözlükler *bark* için ayrıca “household goods, movable property” glossunu verir. Bu durum, kelimenin mülkiyet-iç mekân alanıyla yakın ilişkisinin altını çizer.

Türkçe etimoloji kaynakları ve tarihî örnekler, yazıtlardaki bir bağlamı şu şekilde kaydeder: “ebin barkın anda bozdum” (“evini barkını orada bozup dağıttım”), ki burada *bark* açıkça hane-mülk alanını kapsar.

Orhun Yazıtlarında Bağlam-İçi Kullanımlar

1. taş bark: Anıt-mezar ve siyasî meşruiyet mekânı

Orhun metinlerinde *bark* en belirgin biçimde “taş bark” birleşik adıyla geçer: ör. Kül Tigin güney yüzünde “[m]en taş bark yaratırtım”; Bilge Kağan kuzey yüzünde “taşig bark yaratıtdım” gibi pasajlar doğrudan taş bir anıt-mezarın/türbenin inşasını bildirir. Bu

ifadeler, hükümdarlık söylemi, anıtsallaştırma ve öte-dünya ritüelinin dildeki somut izdüşümüdür.

2. ev-bark: Hane+mülk alanı ve savaş/yağma söylemi

“Ev-bark(ın) bozmak” kalıbı, tenkil/yağma anlatılarında hane düzeninin ve mülkiyetin tasfiyesi anlamında kullanılır; bu, *bark*’ın sadece yapıyı değil içindeki düzen ve varlığı da içeren, sosyo-ekonomik bir birimi karşıladığını gösterir.

Eş-Dizimlilik ve Fiil Ortaklıkları

Bark’ın yazıtlardaki tipik fiil ortaklıkları yarat-/yaratıt- (“inşa ettirmek, yaptırmak”) ve boz- (“yıkamak, dağıtmak”) ekseninde kümelenir. “Taş bark yarat-” formülü kurma/ikame etme eylemini, “ev-bark boz-” formülü ise tasfiye/tenkil eylemini kodlar. Bu karşıtlık, kurucu anıt ile yıkıma uğratılan toplumsal düzeni aynı leksikon içinde konumlandırır. (Belleten’deki ayrıntılı pasaj dökümleri için bkz.)

Kültür-Tarihsel Okuma: Ölü Kültü, Hafıza ve “Mekânın Siyaseti”

“Taş bark”ın tekrar eden anlatımı, ölü kültü ve devlet ideolojisinin kesişimini gösterir: hükümdarın hâtırasını taşlaştıran mekân, yaşayanlar için itaat ve süreklilik çağrısıdır. “Bark” böylece somut mimariden öte sembolik egemenlik üretir: yerleştirme (territorializasyon), hatıra siyasetinin mekânı, kalıcılık ve ebediyet temaları aynı düğümde toplanır. Karşılaştırmalı bir malzeme olarak Kırgız Manas geleneğinde *bark*’ın türbe/mezar anlamıyla yaşaması, kadim semantiğin destan anlatısında korunduğunu gösterir.

Adbilim Boyutu: bark ve Coğrafi Adlar

1. Kuramsal not

Toponimi (yeradbilim), yeradlarının ortaya çıkışlarını, yapılarını, anlamlarını, gelişimlerini, ortaya çıkışlarındaki geleneği ve prensipleri araştıran adbilim alanıdır (Şahin 2021: 76).

2. bark’ın olası izleri ve temkinli okuma

Eski Türkçe *bark*’ın “mesken/konut/türbe” alanındaki anlamı teorik olarak oikonimler (yerleşme adları) yahut kült mekânlarını adlandıran toponimlerde bir ad ögesi olarak varlık gösterebilir. Nitekim Doğu Türkistan’daki Barköl/Barkol (Balikun) adı, literatürde farklı şekillerde yazılan bir yer adıdır; ancak bunun doğrudan Eski Türkçe *bark* ile etimolojik akrabalığı kesin değildir. Toponim, tarih içinde çokdilli etki alanında (Türk dilleri, Moğol dilleri, Çince transkripsiyon pratikleri) şekillenmiştir; bu nedenle *bark* ile bağlantı varsayımsal olup dilsel-tarihî kanıt gerektirir. (Barkol’un tarihî-coğrafi profili için genel bilgi.)

Toponimik araştırmalarda, *bark/barık* ögesinin “mesken/yerleşme” kavramıyla eşleştirildiği alternatif hipotezler de mevcuttur; ancak bu tür iddialar birincil belgelere dayalı biçimbilimsel eşleştirme yapılmadan kabul edilemez. Bu çalışma, Barköl gibi örnekleri gösterge değeri taşıyan olası sahalar olarak kaydeder; kati etimoloji iddiasında bulunmaz.

3. Adbilimde kavramsal yansımalar

- Anıtsal mekânların adlandırılması: “Taş bark” gibi kült mekânları, memorial toponiminin (anma işlevli adlar) erken örneklerini düşündürür; *bark* burada mekânın işlevini (“anıt-mezar”) adlandırır.
- Oykonimsel genişleme ihtimali: *Bark*’ın “hane/mesken” semantiği, yerleşme birimini adlandıran toponimlere anlamsal kaynak sağlayabilir; fakat bu, yerel belgeler (vakayinameler, seyyah metinleri, eski haritalar) ve saha verisi ile sınanmalıdır. (Toponimi kuramsal çerçevesi için bkz.)

Art Alan: Diakronik Süreklilik ve Leksik Sapmalar

Eski Türkçe sözcüklerindeki “ev bark” kalıbı, daha geç dönemlerde “ev bark sahibi olmak” deyişiyle mülk/yuvasemantiğini korumuştur. Bununla birlikte, bazı bilimsel söz listelerinde bark’a “household goods, movable property” glossunun verilmesi, anlam odağının kimi metinlerde “taşınır varlıklar”a kayabildiğini gösterir. Bu, bark’ın “yapı” ile “yapının içindeki varlıklar” arasında alan genişlemesi yaptığını düşündürür.

Sonuç. Orhun bağlamında *bark*, iki kutuplu bir leksik çekirdeğe sahiptir:

1. Anıtsal/kutsal yapı (taş bark = türbe/mezar-anıt) – meşruiyet ve hafıza mekânı,
2. Hane-mülk alanı (ev-bark) – sosyal-ekonomik düzen birimi.

Bu iki kutup, Eski Türk siyasî söyleminde kurma/ikame etme (yarat-) ile yıkma/tenkil (boz-) karşıtlığında dilbilgisel olarak görünür hâle gelir. Adbilim açısından *bark*, memorial toponimi ve oikonim üretimi için anlamsal kaynaksunar; ancak belirli toponimlerdeki (ör. Barköl/Barkol) etimolojik bağlantı kanıt-temelli olarak ayrıca sınanmalıdır. Son kertede *bark*, mimarî-ritüel-siyasal boyutları birleştiren bir “kavram-kelime”dir; Orhun yazıtlarındaki kullanımı, Türklerin ölü kultü, egemenlik söylemi ve kolektif bellek mimarisini dil düzeyinde kristalize eder.

Kaynakça

Şahin İbrahim (2021). *Adbilim*. Ankara.

Kaynakça (çevrim-içi erişimli)

- On adinçig bark in the Orkhon Inscriptions. *Türk Dil Kurumu Belleten*, ilgili pasajlarda “taş bark” örnekleri (KT S; BK N) ayrıntılı transkripsiyon ve çeviriyle verilir.
- Old Turkic Word-List (Maniheizm projesi PDF): *bark* için “household goods; ev-bark” kalıbı.
- EtimolojiTürkçe: Yazıt tanıklığı “ebin barkın anda bozdum.”
- Manas’ta “bark”: Kırgız geleneğinde *bark*’ın türbe/mezar anlamıyla yaşaması.
- Orhun genel başvuru: Orhun yazıtlarının tanıtımı ve bağlamsal arka plan.
- Toponimi kuramsal çerçeve: Türk toponimisinin kavramsal ve sınıflandırma yönleri.
- Barköl/Barkol hakkında genel bilgi notu (etimoloji iddiası değil, yer-adına dair ansiklopedik profil).